

AUNIOS

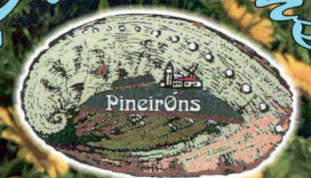
Nº 23

MAIO 2018

20
Aniversario
1998-2018

ASOCIACION CULTURAL

Pineirões

NOTAS SOBRE O ASOCIACIONISMO NO MUNDO MARINEIRO

Por: Francisco Calo Lourido

En publicacións feitas estes últimos anos sobre o mundo do mar, talvez interpretando como práctica intrínseca o que non son máis que tentativas ou ensaios illados –emanados ás veces da propia comunidade ou, con maior frecuencia, inducidos por foráneos recentemente chegados aos coñecementos teóricos haliéuticos- deuse en falar dunha predisposición natural dos mariñeiros ao asociacionismo, o que non pode estar máis afastado da idiosincrasia do home de mar e, conseguintemente, da realidade dos feitos. Os que nos criamos e aprendemos a andar entre cestas de badeixos e mallamos nas redes con cheiro ao maruxo sabemos que, precisamente, unha característica esencial do mariñeiro é o individualismo.

Publiquei hai 20 anos un traballo que titulei “Individualismo fronte aos nosos, afirmación local contra os alleos e defensa do territorio” (Calo, 1978). Aportei nel abondosas citas alleas e de mares distantes para sustentar esta realidade na que eu mesmo principiei a dar os primeiros pasos. Neste eido, o meu moi posterior coñecemento etic non fai máis que reforzar

o emic, do que sempre sentín un case fachendoso orgullo. Velaí un par daquelas citas sobre dous portos de mar situados en dous extremos da Península Ibérica. Sobre o da Fuzeta, no Algarve portugués, lemos: “Num condicionalismo desta natureza, onde a subsistencia se joga diariamente, um certo grau de incerteza surge como uma característica estrutural do modo de vida dos pescadores. Face a ela, uma resposta común parece ser o aumento de intensidade dos procesos de competición pelos recursos, verificándose uma tendência para os indivíduos confiarem e contarem, antes de mais, consigo próprios e agirem, primacialmente, segundo modelos de orientación individualista”. “No mar não há amigos”, “cada um desenhencia-se como pode” (Oliveira, 1974: 369-377). E sobre o fermoso porto asturiano de Cudillero, lemos: “El pescador debe arreglárselas por su cuenta y riesgo, confiando en su propio ingenio y trabajo para sobrevivir en un entorno de recursos inciertos y limitados. Los hombres de la mar se muestran poco solidarios entre sí, atribuyendo su éxito y logro al esfuerzo personal”. “En la mar cada uno para sí”, cada cual que se safe o despesque” (Sánchez, 1992: 111-112).

O verbo safar, así, con seseo tamén en Asturias, é empregado continuamente no mundo do mar, xunto con outras expresións que inciden diacriticamente no individualismo dos falantes: “cada quen ten que busca-la vida”, “cada quen que faga por si”, “cada quen que se safe”... Disque nun barco que estaba indo ao fondo andaba un mariñeiro coñecido, pola súa orixe, como Marín. Un compañeiro, xa agarrado a unhas táboas no medio dos tombos, berráballe coa fala da zona: “Sáfate Marín que eu xa me safín”. O verbo safar

empregado continuamente e para todo. O mariñeiro é individualista e sabe que, para vivir e mesmo para sobrevivir, depende exclusivamente de si mesmo. Entre xentes de mar só son quen de se unir cando se trata de defender o que eles consideran o seu territorio de pesca (no senso xurídico de propiedade), se barcos alleos tentan traballar nel.

Cando Díaz de Rábago (1885: 84-85) tentou introducir o cooperativismo no mar, chegou a empregar como autoridade que dese consistencia aos seus argumentos uns versículos do *Eclesiastés* IV, 9-12 que, en rigor, poden servir para calquera situación: “Mellor son dous ca un: sacarán bo proveito do traballo conxunto; se un cae, o outro érgueo, mais malia o só, que, se cae, non ten quen o erga. Se dormen dous xuntos, ambos se quentan, mais un só como poderá quentarse? Se agriden a un, dous resistenlle. E a corda de tres fíos non é doada de romper”. Emprega tamén o *Libro de Xob*, 40, 30, xogando con versións que, discutiblemente, mencionan “socios” ou “gremio de pescadores” ao tratar do Leviatán ou crocodilo. Todo isto

é tan xeral que serve para calquera cousa e momento, polo que carece de valor específico se pretendemos empregalo para defender o asociacionismo entre pescadores. Volveremos sobre este autor.

Cando Karl Marx trata dos procesos de traballo *complexos*, ilustra, na versión en castelán, feita a partires da 2ª edición alemá (na versión que teño en alemán, feita sobre a 4ª edición, só aparece a cita bibliográfica sen o texto), ilustra, digo, cunha nota de Destutt de Tracy: *Traité de la volonté et de ses effects*. París, 1826, pp. 78, que di: “En la ejecución de un trabajo complejo se plantea la necesidad de realizar simultaneamente diversas operaciones. El uno hace una cosa mientras el otro hace otra, y todos contribuyen a un resultado que un hombre solo no habría podido alcanzar. El uno rema mientras el otro lleva el timón, para que un tercero eche la red o lance el arpón, y de este modo la pesca consigue resultados que sin esa cooperación (concour) serían imposibles” (Marx, 2008: p. 264, nota 9). Aquí faise referencia clara á acción de pescar, pero o único que di é que cada quen cumpre o seu papel dentro do barco. Cousa moi diferente é o cooperativismo, no senso dunha asociación de mariñeiros constituída para a defensa dos seus intereses como grupo diferenciado dos demais. Para principiar a detectar isto, temos que agardar a Baixa Idade Media, cando aparecen as confrarías de pescadores.

Alá polos séculos XIII-XIV espállanse as confrarías por todo o Cantábrico peninsular e o Atlántico galego. A orixe semella estar na costa oeste de Francia, concretamente na zona de La Rochelle e, para algúns autores, baixo influencia dos chamados Rôles d’Oléron, coñecidos en Castela co nome de Fuero de Layron (colección de sentencias ditadas polos tribunais marítimos desa costa). Estas confrarías tiñan, nos seus inicios, unha primordial vertente relixiosa, poñíanse baixo a advocación dun santo patrón e regulamentaban os actos de culto nunha igrexa ou capela específica. A outra vertente era a organización da vida profesional, ditando normas e ordenanzas pesqueiras, marcando vedas, prohibindo aparellos, delimitando as pautas de comercialización, etc. (Cfr. Erkoreka, 2003: 43-60). Tamén se formaron na costa portuguesa, pero cunhas funcións máis restritivas que as nosas, xa que, dada a importancia que tiñan alí os poderes municipais, quedaban reducidas, practicamente, á vertente relixiosa.

Aos poderes públicos nunca lles gustou (e segue sen gustarlles) que as xentes se asociasen. Xa no s. XIII, Afonso X -na súa “postura” XXXVIII, chamada “Que se desaten las confradrias”, do “Código dado por D. Alfonso X en el año 1252 a la Tierra de Santiago”- di: “Otrossi mando que non fagan confradrias, nin iuras malas nin ningunos malos ayuntamientos, que sean a danno de la terra et a mengua de mio sennorio, sinon para dar a comer a pobres, o pora luminaria, o para soterrar muertos, o para confuerços (refrescos)... Et que non aya y otros alcaldes nengunos pora judgar en las confradrias, sinon los que fueron postos por mi en las villas o por el fuero...” (López, 1895: 359). Non quere o rei exporse a perder nada do seu poder, polo que só consente a existencia das confrarías se non teñen máis finalidade que a relixiosa e asistencial. De todas formas, este asociacionismo continúa, como vemos no caso da confraría do Corpo Santo de Pontevedra con xurisdición en tres rías, desde os Tranqueiros de Aguiño ata as Estelas de Baiona. Pasado o tempo, esta, como as restantes confrarías doutros portos, iranse transformando en gremios de mar. No número 3 (ano 2001) desta mesma revista *Aunios* publiqué un artigo sobre a creación dos gremios de mar do Grove, en 1771, e de Portonovo, en 1772. Deixaba alí constancia de que o de Sanxenxo aínda tería que agardar ata o 12 de xaneiro de 1806.

Volvendo ao s. XVIII, vemos que, en 1775, se instaurou un Montepío proposto polo ilustrado e anticatalanista D. Josef Cornide Saavedra, para mitigar a fame que estaba a pasar o mundo do mar galego. No número 17 (2012) desta revista *Aunios* escribín un artigo sobre a fame no mar do Grove e a adhesión do gremio de mar da vila a este montepío en 1777.

Dornas no peirao de O Grove. Medios anos 50 s.XX

Os gobernos liberais do s. XIX eliminaron os gremios, concretamente en 1864, o que non quere dicir que desaparecesen todos. O de Mareantes de Pontevedra, así como o de Mar do Porto do Son continuaron a existir e mesmo a reformar os seus estatutos. Os máis recentes do Porto do Son eran de 1853, substituíndo aos de 1774, e aínda se farán uns novos o 30 de maio de 1901. No século XIX espalláronse as ideas socialistas (Marx e Engels publican o *Manifesto Comunista* en 1848) e anarquistas da man de Bakunin ou Kropotkin coa súa fermosa obra *A Conquista do Pan*. Os obreiros inician o asociacionismo en toda a Europa occidental. A Igrexa, preocupada por perder o poder e a dirección das masas, leva ao papa León XIII a promulgar a encíclica *Rerum Novarum* (1891). Nesta liña, Joaquín Díaz de Rábago e Alfredo Brañas introducen no mar galego o catolicismo social, fundando a “Asociación Cambadesa de Marineros” ou a “Sociedad Marítima del Berbés de Socorros Mutuos”. Tratábase dun asociacionismo confesional e mixto, e dicir, pequenos armadores e mariñeiros xuntos, e a finalidade era pechar as portas ao sindicalismo de clase.

Co cambio de século, entran en Galicia as *traineras* vascas cuns aparellos do cerco chamados traíñas, así como o vapor e o arrastre co barco en marcha (bous e parellas). Vai ser agora, con trinta anos de retraso con respecto aos oficios de terra, cando por todos os portos se espallan as sociedades mariñeiras de clase, que, nun primeiro momento, estarán xunguidas aos intereses dun aparello, por exemplo o xeito que loitará contra a traíña. A tardanza en penetrar o sindicalismo vén derivada das peculiaridades do traballo do home de mar. O máis frecuente era, e é, que armador-patrón e tripulación traballasen xuntos, levasen os mesmos golpes de mar, naufragasen e, no peor dos casos, morresen xuntos. Entón non ten senso organizarse para protestar e reclamar, a quen? Outra cousa é cando traballen nos barcos alleos e se decaten de que os armadores e donos das fábricas de conserva os están explotando. Neste caso, a situación e o comportamento xa será semellante ao dos traballadores de terra.

Alfredo Saralegui crea, a nivel estatal, en 1915, os pósitos de pescadores. A súa finalidade era a supresión dos intermediarios e a adquisición da propiedade colectiva dos medios de produción. Non se preocupaban exclusivamente dos asuntos do mar, senón que mesmo organizaban en cada porto unha escola para fillos de mariñeiros, tiñan biblioteca e ata conseguían bolsas de estudo. O primeiro pósito organizado en Galicia foi o de Cambados, en 1917. Entrementes o sindicalismo de clase cobra cada vez máis forza, chegando, en 1919, a paralizar dous meses a flota de Vigo. A Ditadura de Primo de Rivera tentou eliminar esta caste de asociacións, pero continuaron, malia as penas de prisión, como a sufrida por José Villaverde, secretario da anarquista “Federación Regional Marítima”. O sindicalismo de clase comezou no mundo do mar maioritariamente dentro da órbita da UXT, virando agora ao anarquismo, á CNT. Ao mesmo tempo, a oposición da patronal está sempre presente, formándose en distintos portos, como Bouzas ou Cangas, entre armadores, autoridades e Igrexa, o “Sindicato Católico de Marineros”.

Xa na República, en Vigo, o “Sindicato da Industria Pesquera” da CNT prohibiu descargar peixe aos barcos doutros portos, se os tripulantes non estaban afiliados á CNT. O boicot deu resultado, afiliándose Cambados, que, á súa vez esixe facer o mesmo ás dornas de Carreira, etc (Pereira, 1992: 151-172). Durante a República, a UXT queda practicamente sen afiliación e, cando empeza a Guerra Civil, CNT e pósitos están máis ou menos empatados, constituíndo así o sindicalismo de clase unha grande forza social nas vilas e cidades costeiras galegas, o que explica, en boa medida, a terrible represión sufrida polas xentes de mar.

BIBLIOGRAFÍA

- CALO LOURIDO, Francisco (1978): “Individualismo fronte aos nosos, afirmación local contra os alleos e defensa do territorio” in CALO LOURIDO (coord.): *Antropoloxía Mariñeira. Actas do Simposio Internacional de Antropoloxía In Memoriam Xosé Filgueira Valverde*. Consello da Cultura Galega, Compostela, pp. 29-42.
- ERKOREKA, GERVASIO, Josu Iñaki (2003): “La Cofradía de Mareantes: una institución común a los enclaves costeros del Atlántico peninsular”. In CALO LOURIDO (coord.): *Actas do Simposio de Historia Marítima do séc. XII ao XVI. Pontevedra e o Mar*. Concello de Pontevedra, Pontevedra, 43-60.
- LÓPEZ FERREIRO, Antonio (1895): *Fueros municipales de Santiago y su tierra*. Santiago.
- MARX, Carlos (2008): *El Capital I. Crítica de la Economía Política*. Fondo de Cultura Económica. México.
- OLIVEIRA, Carlos Ramos de (1974): “A abordagem ecológica no estudo de populações de pescadores – um estudo de caso”. In *Memoriam António Jorge Dias*, vol. I. Lisboa, 369-377.
- PEREIRA, Dionisio (1992): “Asociacionismo e conflictividade na Galiza mariñeira (1870-1936)”. In PEREIRA (coord.): *Os conquistadores modernos. Movemento Obreiro na Galicia de Anteguerra*. Edicións A Nosa Terra. Vigo.
- SANCHEZ FERNÁNDEZ, Juan Oliver (1992): *Ecoología y estrategias sociales de los pescadores de Cudillero. Siglo XXI de España Editores, S. A. Madrid*.